

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Пилипенко Д.О.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького державного університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

Пилипенко Д.О. До питання визначення поняття та сутності кримінально-виконавчої політики України.

Статтю присвячено визначенню поняття та сутності кримінально-виконавчої політики України. В статті наведено погляди та позиції провідних вітчизняних науковців щодо цього питання. Проаналізовано наукові концепції щодо сприйняття кримінально-виконавчої політики як одного з напрямів внутрішньодержавної діяльності з виконання й відбування кримінальних покарань. При цьому зосереджено увагу на обов'язковому використанні терміну «кримінальний» під час визначення поняття кримінально-виконавчої політики, оскільки саме він конкретизує відповідний вектор діяльності держави. Також досліджено етимологію цього терміну а також терміну «покарання» та доведено, що саме поєднання цих двох термінів є найбільш слушним та коректним під час визначення відповідного напрямку внутрішньодержавної політики. Проаналізовано погляди науковців щодо сприйняття сутності кримінально-виконавчої політики держави як комплексу ключових положень, фундаментальних аспектів, що формують базові положення подальшої реалізації внутрішньодержавної політики в сфері виконання й відбування кримінальних покарань. Додатково проаналізовано сприйняття сутності кримінально-виконавчої політики як напряму розвитку наукової думки в сфері виконання й відбування кримінальних покарань. На підставі проаналізованого запропоновано авторський підхід щодо визначення поняття та сутності кримінально-виконавчої політики України. В межах статті розглянуто позиції науковців щодо використання визначення «політика у сфері виконання кримінальних покарань» як альтернативи словосполученню «кримінально-виконавча політика». Проаналізовано ключові аргументи авторів щодо ствердження цієї позиції, зокрема наявності державного примусу як обов'язкового елементу державної політики в цьому напрямку. Підкреслено на важливості імперативного методу щодо врегулювання правовідносин в цій сфері. Висловлено авторську позицію, що згадані визначення цілком доцільно сприймати як абсолютно синонімічні під час визначення державної політики в сфері виконання й відбування кримінальних покарань.

Ключові слова: політика держави, кримінально-виконавча політика, політика у сфері виконання кримінальних покарань, державний примус, імперативний метод, двовекторний підхід.

Pylypenko D.O. About definition of the concept and essence of the criminal and executive policy of Ukraine.

The article is devoted to the definition of the concept and essence of the criminal-executive policy of Ukraine. The article presents the views and positions of leading domestic scientists on this issue. Scientific concepts on the perception of penitentiary policy as one of the areas of domestic activities for the execution and serving of criminal sentences are analyzed. The focus is on the mandatory use of the term “criminal” when defining the concept of criminal enforcement policy, as it specifies the relevant vector of state activity. The etymology of this term as well as the term “punishment” is also studied and it is proved that the combination of these two terms is the most appropriate and correct when determining the relevant direction of domestic policy. The views of scholars on the perception of the essence of criminal-executive policy of the state as a set of key provisions, fundamental aspects that form the basic provisions of further implementation of domestic policy in the field of execution and serving of criminal sentences are analyzed. Additionally, the perception of the essence of penitentiary policy as a direction of development of scientific thought in the field of execution and serving of criminal punishments is analyzed. Based on the analyzed, the author’s approach to defining the concept and essence of criminal executive policy of Ukraine

is proposed. The article considers the positions of scholars on the use of the definition of “policy in the field of execution of criminal penalties” as an alternative to the phrase “criminal-executive policy”. The key arguments of the authors regarding the assertion of this position are analyzed, in particular, the existence of state coercion as a mandatory element of state policy in this direction. The importance of the imperative method for settling legal relations in this area is emphasized. The author’s position is expressed that the mentioned definitions should be perceived as absolutely synonymous when defining the state policy in the sphere of execution and serving of criminal punishments.

Key words: state policy, criminal-executive policy, policy in the field of execution of criminal punishments, state coercion, imperative method, two-vector approach.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграційного процесу відбувається поступове реформування та удосконалення різних сфер внутрішньої політики держави. Оптимізаційний процес в цьому контексті також є актуальним й для сфери протидії злочинності в національній правовій системі. Перманентне реформування здійснюється як в кримінально-правовій, кримінально-процесуальній так й кримінально-виконавчій сфері. Остання за списком, але не за значенням кримінально-виконавча сфера зазнає суттєвих зрушень як у визначенні семантики окремих категорій так й їх змістовного наповнення. Однією з таких категорій є визначення кримінально-виконавчої політики. Цей термінологічний елемент сучасної кримінально-виконавчої дійсності є суто теоретичним та включає в себе широкий спектр критеріїв, що впливають на визначення кримінально-виконавчої політики та окреслення її сутності. Цей фактор породжує певну теоретичну дискусію серед дослідників цього питання та слід констатувати, що на даний час попри наявну категорійну розгалуженість визначення терміну «кримінально-виконавча політика» серед науковців немає стійкої, однорідної теоретичної концепції щодо визначення цього поняття та його сутності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов’язані з визначенням поняття та сутності кримінально-виконавчої політики досліджувалися такими науковцями як, Є. Ю. Бараш, І. Г. Богатирьов, О. М. Джужа, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, О. Г. Колб, В. В. Кондратішина, В. Я. Конопельський, О. М. Литвинов, Є. С. Назимко, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, П. Л. Фріс, В. В. Шаблистий, М. М. Яцишин та ін.

Метою статті є визначення кримінально-виконавчої політики України та її сутності з урахуванням наявних теоретичних концепцій з цього питання. Зазначене здійснюється з метою вироблення сталої теоретичної позиції щодо єдиного сприйняття поняття та сутності кримінально-виконавчої політики України.

Виклад основного матеріалу. Визначення поняття та окреслення сутності кримінально-виконавчої політики є питанням, яке досить часто не знаходять порозуміння щодо єдиного та однозначного його сприйняття вітчизняними та іноземними науковцями. Причиною цього, по-перше, є сприйняття безпосередньо сутності терміну «політики» без екстраполяції на кримінально-виконавчу її складову, по-друге, багатокомпонентність такого явища як політика вже з урахуванням специфіки сфери її реалізації, а саме кримінально-виконавчої сфери держави.

Так А. Х. Степанюк визначав кримінально-виконавчу політику як науку про принципи, цілі і завдання діяльності органів та установ виконання покарань і про засоби, які мають в розпорядженні адміністрації органів та установ, що необхідні для досягнення мети виконання покарання [1, с. 253]. За цих умов автор погоджується з позицією І. М. Даньшина, який досліджуючи питання визначення кримінальної політики визначав останню використовуючи два різних підходи. Так, перш за все науковець визначав кримінальну політику для позначення державної доктрини і її реалізації на практиці. З іншого боку автор наголошував, що кримінальна політика може сприйматись для найменування галузі певних наукових знань, що являють собою теоретико-пізнавальну категорію [2, с. 26]. Такий підхід щодо багатоаспектності сприйняття сутності кримінально-виконавчої політики безумовно заслуговує на увагу, оскільки розширює сприйняття кримінально-виконавчої політики не лише як різновид політики держави враховуючи виключно практичну його складову, а й наголошує на важливості теоретичної складової цієї політики у вигляді наукових надбань вітчизняних вчених. При цьому на наш погляд, цей перелік ключових елементів доцільно було б доповнити освітньою складовою, тобто галузі теоретичних знань, системи науково-методичних і педагогічних заходів, що спрямовані на формування теоретичних та практичних компетентностей суб’єктами формування та реалізації практичної складової кримінально-виконавчої політики.

П. Л. Фріс визначає кримінально-виконавчу політику як таку, що визначає основні напрями правотворчої діяльності держави й правозастосовчої діяльності відповідних державних органів у сфері реалізації кримінальних покарань [3, с. 18]. На думку Г. С. Семакова та А. П. Гель кримінально-виконавча політика – це частина політики держави, яка встановлює основні напрями діяльності державних органів, громадських організацій та окремих громадян у сфері виконання і відбування кримінальних покарань, здійснення вихов-

ного впливу на засуджених [4, с. 3]. К. В. Муравйов, формулюючи своє авторське визначення поняття державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, трактує її як сукупність концептуальних ідей, засад та керівних положень, покладених в основу діяльності органів державної влади у сфері правотворення і правореалізації на всіх стадіях виконання кримінального покарання та під час застосування інших заходів примусового і виховного характеру щодо порушників, а також надання їм допомоги в процесі соціальної адаптації (ресоціалізації) та пробації [5, с. 36].

О. М. Джу́жа визначає кримінально-виконавчу політику як напрямок діяльності державних і громадських органів в галузі виконання кримінальних покарань [6, с. 8]. О. Г. Кальман наголошує, що кримінально-виконавча політика відображається у діяльності органів і установ виконання покарань, та в діяльності відповідних органів і установ [7, с. 8]. В. М. Трубніков, В. П. Філонов, А. І. Фролов визначають кримінально-виконавчу політику як встановлений державою напрямок діяльності державних органів, громадських організацій та окремих громадян в сфері виконання та відбування кримінальних покарань, виховного впливу на засуджених. [8, с. 17].

Наявна «палітра» визначень кримінально-правової політики свідчить про наявні різні підходи до її сприйняття та, відповідно, формулювання. При цьому все ж більшість визначень кримінально-виконавчої політики формулюється через діяльність певних суб'єктів з виконання ключових завдань у відповідній сфері кримінально-виконавчої дійсності. Такий підхід до відображення сутності кримінально-виконавчої політики є обґрунтованим, але не повним, враховуючи етимологію терміну «політика». Так відповідно до великого тлумачного словника сучасної української мови за авторством В.Т. Бусел (далі – тлумачний словник) політика визначається як загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії, а також як напрямок діяльності держави або політичної партії у тій чи іншій галузі у певний період або як події та питання внутрішньодержавного і міжнародного суспільного життя [9, с. 1035]. Спираючись на етимологію терміну «політика» більш змістовне визначення політики у сфері виконання покарань надають автори підручника Кримінально-виконавче право за загальною редакцією В. В. Голіна та А. Х. Степанюка, які стверджують, що політика у сфері виконання покарань визначає цілі, принципи, стратегію, напрями діяльності органів і установ виконання покарань, її основні форми й методи. У свою чергу як діяльність держави політика у сфері виконання покарань реалізується в різних формах і насамперед у законодавстві, що регулює діяльність органів і установ виконання покарань [10, с. 5]. Аналогічної позиції дотримуються автори навчального посібника Кримінально-виконавче право України за загальною редакцією Є.С. Назимко [11, с. 10].

Цілком погоджуючись із вказаними науковцями та враховуючи етимологічне значення терміну «політика», на наше переконання, зміст кримінально-виконавчої політики слід сприймати в двох визначеннях: По-перше, як явище суспільного життя, що відображає собою виключно діяльність відповідних суб'єктів в сфері ствердження та реалізації кримінально-виконавчої політики та, по-друге, як узагальнення визначення та сприйняття ключових елементів кримінально-виконавчої дійсності (суб'єкти, принципи, функції, цілі, методи, освітньо-наукова складова тощо), які являють собою підґрунтя для подальшої практичної реалізації кримінально-виконавчої політики як діяльності. Такий двовекторний підхід до сприйняття сутності кримінально-виконавчої політики, як вважаємо, враховує практично всі аспекти кримінально-виконавчої дійсності та є цілком слушним для визначення самої політики. Отже спираючись на запропонований двовекторний підхід, кримінально-виконавчу політику слід визначити як діяльність держави в особі відповідних органів та посадових осіб, недержавних (неурядових) організацій, релігійних організацій й інших юридичних та фізичних осіб з формування та реалізації державної політики у сфері виконання, відбування кримінальних покарань. Також кримінально-виконавчу політику доцільно сприймати як комплекс ключових положень, основоположних уявлень, фундаментальних аспектів, які формують собою базисні критерії подальшої реалізації діяльнісної складової відповідних суб'єктів у сфері виконання кримінальних покарань.

В межах досліджуваного питання слід окремо зупинитися на формулюваннях, які використовують вищезгадані науковці за для визначення сучасної кримінально-виконавчої політики України. Отже за для визначення поняття та сутності вказаного різновиду внутрішньодержавної політики автори використовують визначення «політика у сфері виконання покарань». На наш погляд подібне формулювання є «незавершеним» та не відображає в повній мірі сутності кримінально-виконавчої політики. Так відповідно до тлумачного словника покарання визначається як засіб впливу на того, хто вчинив який-небудь злочин, має якусь провину, а також як розплата за які-небудь нерозважливі вчинки, дії та ін. Термін «покараний» визначається як той, на кого наклали кару [9, с. 1024]. У свою чергу «кара» визначається як суворе покарання, відплата за що-небудь [9, с. 530].

Змістовне визначення терміну «кара» міститься в етимологічному словнику української мови за головною редакцією О.С. Мельничука (далі - етимологічний словник). Так цей термін може мати такі походження та значення: з білоруської «кара», польської «kara», чеської «kařa» - докір, покарання; з болгарської «карам» - голосно, сердито кажу, лаю, кричу; з сербохорватської «kař» - докір, догана, лайка, біда, неприємність; зі словенської «kař» - сварка, «kařati» - докоряти, ганити; з грецької «кара» - шкода, збиток, грошове стягнення; з давньоірландської «caige» - догана [12, с. 381]. Наведені приклади походження та вживання терміну «кара» свідчать, що він має достатньо об'ємний зміст та розгалужені сфери застосування, у тому числі юридичного. Екстраполюючи багатоаспектність сприйняття та, відповідно, вживання терміну «кара» та похідного від нього терміну «покарання» на сучасну правову систему нашої держави, слід зазначити, що межі застосування цих термінів не обмежуються сферою державної політики у напрямку боротьби зі злочинністю та ключових елементів, що входять до неї, а саме кримінально-правової, кримінальної процесуальної, кримінально-виконавчої сфер. В сучасній правовій доктрині України цілком обґрунтовано можна використовувати терміни «кара» та «покарання» щодо інших, крім кримінальної, різновидів відповідальності, а отже ці терміни цілком актуальні й для визначення дисциплінарної, матеріальної, адміністративної відповідальності за вчинені протиправні дії.

Враховуючи викладене доцільно зазначити, що використання словосполучення «політика у сфері виконання покарань» виключно для окреслення внутрішньодержавної діяльності у сфері виконання покарань за вчинені кримінальні правопорушення – є недостатньо обґрунтованим підходом, оскільки, як вбачається, визначення «політика у сфері виконання покарань» стосується внутрішньодержавної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства, враховуючи сфери кримінально-правових, кримінально-процесуальних, цивільно-правових, цивільно-процесуальних, господарсько-правових, господарсько-процесуальних, адміністративно-правових правовідносин тощо. Таким чином за змістовною наповненістю та об'єктом впливу визначення «політика у сфері виконання покарань» є значно ширшим за «політику у сфері виконання кримінальних покарань» та ці визначення в жодному разі не можуть сприйматися як синонімічні. Отже для позначення державної політики у сфері виконання покарань за вчинені кримінальні правопорушення, необхідним є наявність терміну «кримінальний». Така доволі проста «формула» цілком дозволяє однозначному сприйняттю та конкретизації відповідної сфери внутрішньодержавної діяльності.

Досліджуючи зазначене питання автори підручника «Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини» за загальною редакцією професора О. М. Литвинова та професора А. Х. Степанюка, зазначають, що стосовно напряму діяльності держави у сфері виконання кримінальних покарань слушним є вживання терміна «політика у сфері виконання кримінальних покарань», бо він є більш містким, ніж «кримінально-виконавча політика», оскільки не обмежується застосуванням державного примусу [13, с. 21].

На наше переконання фактор державного примусу є ключовим під час визначення зазначеного різновиду внутрішньодержавної політики, враховуючи монополію держави у цій сфері державної політики, при цьому імперативний метод регулювання такої політики є домінуючим, враховуючи її специфіку, тобто методу владних приписів завжди відводиться ключове значення за таких умов, але при цьому імперативний метод не є єдиним в цьому випадку. Тому така політика держави, в незалежності від її назви, на наше переконання, за будь-яких умов не обмежуватиметься застосуванням державного примусу. Таким чином вважаємо, що визначення «кримінально-виконавча політика» та «політика у сфері виконання кримінальних покарань» цілком можуть сприйматися як синонімічні. В цьому аспекті ми цілком погоджуємось з позицією В. В. Кондартішиної, яка вважає, що терміни «кримінально-виконавча політика» й «політика у сфері виконання кримінальних покарань» є синонімами, що відображають суть і зміст одного й того ж явища, пов'язаного з формуванням, закріпленням і реалізацією мети кримінального покарання та завдань кримінально-виконавчої діяльності суспільства і держави в цілому та її уповноважених органів і установ виконання покарань зокрема, а тому вживаються у наукових дослідженнях по-різному, залежно від того, прихильником якого терміна є той чи інший автор [14, с. 19]. Цю позицію також підтримує Ю. В. Кернякевич-Танасійчук [15, с. 32].

Розвиваючи особисту позицію Ю. В. Кернякевич-Танасійчук зазначає, що зважаючи на існування галузі «Кримінально-виконавче право» в системі права України, а також з огляду на назву основного спеціального нормативно-правового акту, який є не лише регулятором кримінально-виконавчих відносин, а й наслідком кримінально-виконавчої політики, можна стверджувати, що термін «кримінально-виконавча політика» є більш вдалим і прийнятним, а тому його слід використовувати для означення цієї складової політики у сфері боротьби зі злочинністю [15, с. 33]. Частково погоджуємось із зазначеною позицією щодо вдалості визначення «кримінально-виконавча політика» враховуючи назву відповідної галузі права та основного закону, який регулює правовідносини в сфері виконання кримінальних покарань. Проте, на наше переконання під час визначення назви будь-якого різновиду внутрішньодержавної політики є суперечливою аргументація

щодо прив'язки назви такої політики до вже існуючої галузі права та/або закону, який регулює відповідні правовідносини.

Вважаємо, що не варто встановлювати, за цих умов, дослівних шаблонів у формулюванні назви такої політики, адже у цьому випадку, наприклад, мова не йде про однозначність визначення норми права, де формальна визначеність, точність, однозначність сприйняття є ключовими елементами та не допускається декількох трактувань конкретного визначення з метою уникнення непорозумінь у сприйнятті норм права та процедури правозастосування. Також мова тут не йде про визначення елементів математичної формули де послідовність виконання певних операцій є табуованим та не допускає вольностей. Тому в даному випадку, як вище зазначалося, цілком можливим та доречним є використання визначень «політика у сфері виконання кримінальних покарань» та «кримінально-виконавча політика» як абсолютно синонімічних без зайвого вдавання до порядку викладення термінів в цьому визначенні. Єдиним, на наш погляд, ключовим елементом цих визначень, як ми вище зазначали, є використання терміну «кримінальний», оскільки він має ключове значення.

Висновки. Питання визначення поняття та сутності кримінально-виконавчої політики України є вельми дискусійним у вітчизняному науковому середовищі. Складність однозначного вирішення вказаного питання полягає в багатокomпонентності цієї сфери внутрішньодержавної діяльності. В межах роботи визначено два ключових вектори щодо визначення поняття та окреслення сутності кримінально-виконавчої політики України. Ці вектори фактично відображають собою по-перше, як діяльність держави в особі відповідних суб'єктів з формування й реалізації державної політики у сфері виконання, відбування кримінальних покарань, а також як комплекс ключових положень, основоположних уявлень, фундаментальних аспектів, які формують собою базисні критерії подальшої реалізації діяльнісної складової відповідних суб'єктів у сфері виконання й відбування кримінальних покарань. Вважаємо, що подальші наукові дослідження щодо визначення поняття кримінально-виконавчої політики України мають враховувати подібне двовекторне сприйняття сутності цього різновиду внутрішньодержавної політики, оскільки такий підхід якомога змістовна відображає її змістовне наповнення.

Список використаних джерел:

1. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 398 с
2. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку. Харьков : Право, 1998. 144 с.
3. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ : НАВС, 2005. 35 с.
4. Семаков Г. С., Гель А.П. Кримінально-виконавче право України: Курс лекцій. Київ, 2000. 122 с.
5. Муравйов К. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 440 с.
6. Джужа А. М. Кримінально-виконавче право України. Навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 446 с.
7. Кальман О. Г. Проблеми кримінально-виконавчого права. Навчальний посібник. Київ : НАПУ, 2011. 336 с.
8. Трубников В. М., Филонов В. П., Фролов А. И. Уголовно-исполнительное право Украины. Учебник. Донецк, 1999. 640 с.
9. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Голіна В. В., Степанюк А. Х. Кримінально-виконавче право. Підручник. Харків : Право, 2011. 328 с.
11. Назимко Є. С. Кримінально-виконавче право України. Навчальний посібник. Київ : Дакор, 2020. 210 с.
12. Мельничук О. С. Етимологічний словник української. Т. 2. Київ : Наукова думка, 1985. 573 с.
13. Литвинов О. М., Степанюк А. Х. Кримінально-виконавче право України. Підручник. Київ : Дакор, 2015. 632 с.
14. Кондратішина В. В. Кримінально-виконавча політика України : формування та реалізація : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2009. 275 с.
15. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України : дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2019. 535 с.